

УДК 338.435:330.59(477)

СУЧАСНИЙ СТАН РІВНЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

І.С. Найда, А.В. Найда

Одеський державний аграрний університет

Анотація. У статті визначено основні фактори, що впливають на формування рівня та якості життя населення. Здійснено оцінку рівня та якості життя населення в Україні з використанням системи показників, що характеризують економічний стан, ринок праці, демографічну ситуацію, соціальне забезпечення, освіту та охорону здоров'я. Проведено аналіз динаміки змін заробітної плати в доларовому та гривневому еквівалентах. Визначено причини зниження життєвого рівня населення. Запропоновано напрями щодо підвищення рівня та якості життя населення України.

Ключові слова: рівень життя, якість життя, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, рівень безробіття, соціальне забезпечення.

Вступ. Формування соціоекономічної моделі економіки в Україні передусім спрямоване на людину, досягнення високих стандартів життя. Системна соціально-економічна криза, що продовжилася на трансформаційний період, призвела до ускладнення подальшого розвитку рівня та якості життя населення. В країні залишається низький рівень матеріального достатку населення, погіршується стан його здоров'я, знижується якість та доступність освітніх та медичних послуг, загострюється проблема житлових питань, розвитку соціальної інфраструктури, особливо її інженерно-технічної складової. Така ситуація вимагає пошуку нових підходів щодо підвищення рівня та якості життя населення як невід'ємної складової загального добробуту держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретико-методологічних та прикладних аспектів рівня та якості життя населення висвітлено в наукових працях Д.П. Богині, В.М. Гейця, А.М. Колота, Е.М. Лібанової, В.О. Мандибури, О.А. Мельниченко, О.Ф. Новікової, І.В. Прокопи, Л.М. Черенько, В.В. Юрчишина та інших. Проте все ще існує багато невирішених науково-прикладних проблем, що стосуються підвищення рівня та якості життя населення як важливої умови Європейського союзу.

Метою статті є оцінка сучасного рівня життя населення та обґрунтування пропозицій щодо напрямів його підвищення в сучасних умовах розвитку економіки України.

Результати досліджень. Із здобуттям незалежності України у 1991 р. та відповідно до Конституції 1996 р. країна отримала статус соціальної держави, у якій характерним є створення сприятливих умов щодо забезпечення високого рівня життя населення, впровадження ефективної системи соціального захисту суспільства, його всебічний розвиток та самореалізація. Отже, з початку 90-х років в Україні закладено фундамент побудови нового суспільства на засадах соціально орієнтованої економіки, що передбачає відновлення та підвищення життєвого рівня населення. Проте, замість прогресивних економічних і науково-технологічних зрушень, підвищення матеріального добробуту та духовності в Україні так і не вдалось створити соціоекономічну модель розвитку, заснованої на принципах соціальної справедливості та економічної стабільності, свободи і демократії.

Рівень життя є основною соціально-економічною категорією, що характеризує не тільки матеріальний добробут окремої людини, а й визначає узагальнений результат діяльності економіки країни за певний період [1, с. 68].

Рівень та якість життя є нетотожними, водночас взаємопов'язаними категоріями. Як зазначає Кравченко Н.В., якщо «рівень життя» відображає ступінь задоволення матеріальних, соціальних і культурних потреб населення залежно від рівня використання наявних у нього можливостей, суспільного устрою та розвитку виробництва, то «якість життя» – міру його задоволеності

своїм життям. У міру підвищення рівня життя населення відбувається зростання його потреб, які задовольняються за рахунок споживання якісніших благ, що, зрештою, забезпечує поліпшення якості життя [2, с. 371].

Поняття «рівень життя» включає значну кількість різнопланових показників, що характеризують матеріальний добробут, соціальне середовище, умови проживання та інші важливі аспекти людського життя. На основі існуючих підходів щодо оцінки рівня та якості життя населення запропоновано систему показників, що характеризують економічний стан, ринок праці, демографічну ситуацію, соціальне забезпечення, освіту та охорону здоров'я (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка рівня та якості життя населення

Групи показників	Показники
Економічна ситуація	ВВП на душу населення (в дол. США) Середня номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників Індекс споживчих цін Реальний наявний дохід населення
Ринок праці	Частка економічно активного населення працездатного віку Чисельність безробітних Рівень безробіття Потреба в робочій силі
Демографічна ситуація	Природний приріст (скорочення) населення Міграційний приріст (скорочення) населення Середній рівень життя населення
Соціальне забезпечення	Мінімальний розмір прожиткового мінімуму Мінімальний розмір заробітної плати Середній рівень допомоги по безробіттю Мінімальний розмір пенсії Частка населення із доходами, нижчими прожиткового мінімуму
Освіта та охорона здоров'я	Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами III ступеня Кількість ВНЗ I-IV рівнів акредитації Кількість студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації в розрахунку на 10000 населення Кількість лікарняних закладів Кількість лікарів (усіх спеціальностей) на 10 тис. населення

Джерело: розроблено автором

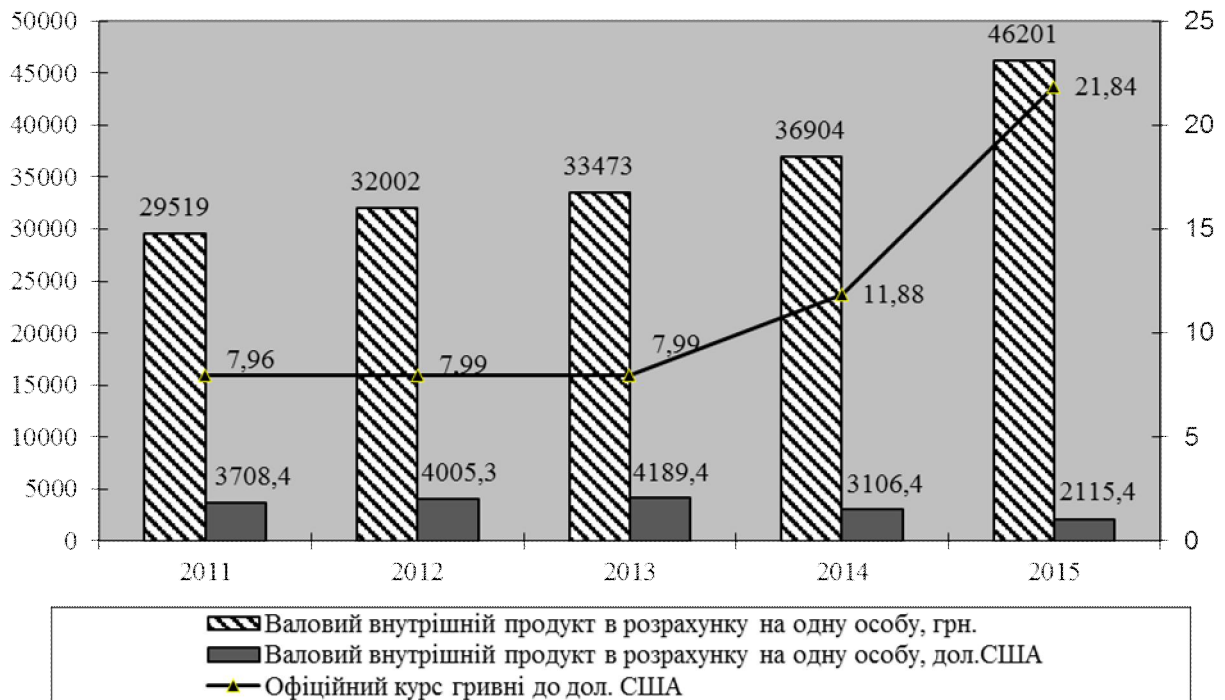
Для міжнародного порівняння та вимірювання рівня життя різних країн та регіонів використовують інтегральний показник – індекс людського розвитку, запропонований Організацією Об'єднаних Націй. Індекс людського розвитку включає блок показників, зокрема: тривалість життя населення, рівень освіти, обсяг ВВП на 1 особу, ступінь задоволення матеріальних, духовних та соціальних потреб населення.

Так, у рейтингу за індексом людського розвитку Україна у 2015 р. посіла 82 місце між Македонією та Алжиром. Тоді як лідерами у цьому рейтингу є Норвегія, Австралія, Швейцарія, Данія та Нідерланди. Якщо порівнювати інші позиції України в світових рейтингах 2015 р., то у створенні прийнятних умов для легкості ведення бізнесу країн піднялась на 4 позиції, посівши 83 місце. Крім того, в індексі сприйняття корупції Україна зайняла 130 місце, піднявшись на 12 позицій порівняно із попереднім роком. Водночас у верховенстві права (70 місце), економічній свободі (162 місце) та відкритості бюджету (56 місце), на жаль, зрушень не відбулося [3].

Узагальнюючим показником соціально-економічного розвитку країни є валовий внутрішній продукт (ВВП), що відображає кінцеві результати виробничої діяльності резидентів країни. Крім того, більш точним показником рівня життя та добробуту, що використовується у міжнародних порівняннях, є валовий внутрішній продукт на душу населення.

За період 2011-2015 рр. характерним є зростання ВВП на душу населення в національній валюті, однак його динаміка в доларовому еквіваленті має протилежну тенденцію (рис. 1). У розрахунку на одну особу ВВП у 2015 р. склав 46201 грн. або 2115,4 дол. США, тоді як у 2013 р. його значення досягнуло 4189,4 дол. США. Такі значні перепади значення показника ВВП на душу населення в гривневому та доларовому еквівалентах відбуваються під час інфляції в зв'язку з ростом цін на товари та послуги з одночасним скороченням обсягів виробництва, споживання (надання) цих товарів (послуг). У підсумку скорочується купівельна спроможність населення та падіння рівня життя. За даними Міжнародного валютного фонду ВВП на душу населення в Україні

залишається дуже низьким – лише 20% від середнього показника для ЄС і другим найнижчим показником серед усіх країн Центральної та Східної Європи [4].

Рис. 1 Динаміка валового внутрішнього продукту в розрахунку на одну особу в Україні за 2011-2015 рр.

Джерело: за даними Статистичного щорічника України за 2015 р.

Найбільшу частку в сукупних доходах зайнятого населення та основним джерелом його доходів складає заробітна плата. Від розміру оплати праці залежить якість життя працівників та забезпечення їх основних потреб. Протягом 2011-2015 рр. характерним є зростання рівня середньомісячної номінальної заробітної плати. Однак, інфляційні процеси в економіці призвели до знецінення заробітної плати, зниження її купівельної спроможності (табл. 2). Так, слід відмітити, що протягом 2014-2015 рр. відбулось зростання рівня інфляції в країні на 24,9% та 43,3% відповідно.

Попри стійку динаміку зростання середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві її рівень у 2015 р. становить 74,8% від рівня середньої заробітної плати в національній економіці та залишається найнижчим серед усіх видів економічної діяльності. Заробітна плата не відповідає трудовому

внеску працівників, не задовольняє їх життєві потреби, що в свою чергу призводить до низького рівня життя та зниження мотивації праці в даному секторі економіки.

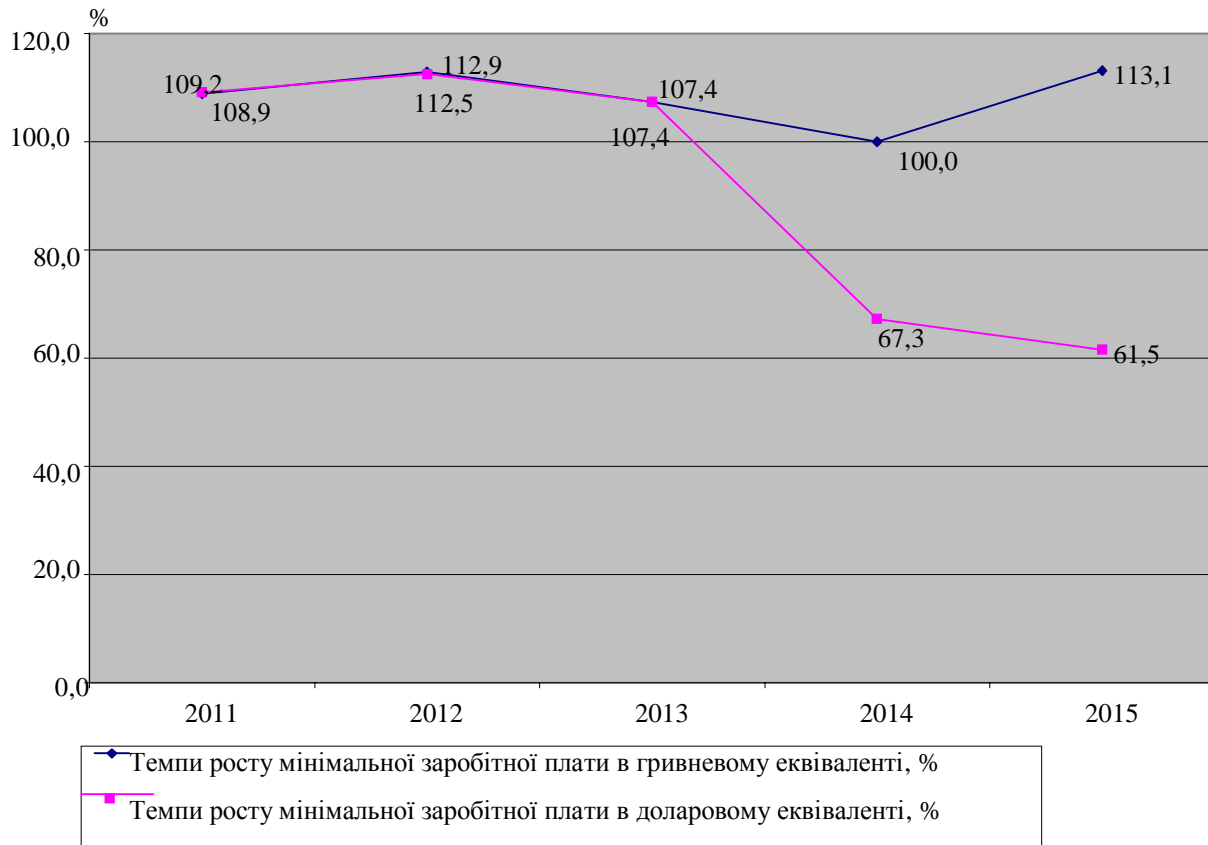
Таблиця 2

Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата штатних працівників протягом 2011-2015 рр. в Україні

Роки	Номінальна заробітна плата, грн.	Відсотків до відповідного періоду попереднього року		Індекс споживчих цін, %	Середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві	
		номінальна заробітна плата	реальна заробітна плата		грн.	дол. США
2012	3026	114,9	114,4	99,8	2026	254
2013	3265	107,9	108,2	100,5	2272	285
2014	3480	106,0	93,5	124,9	2476	150
2015	4195	120,5	79,8	143,3	3140	132

Джерело: за даними Статистичного щорічника України за 2015 р.

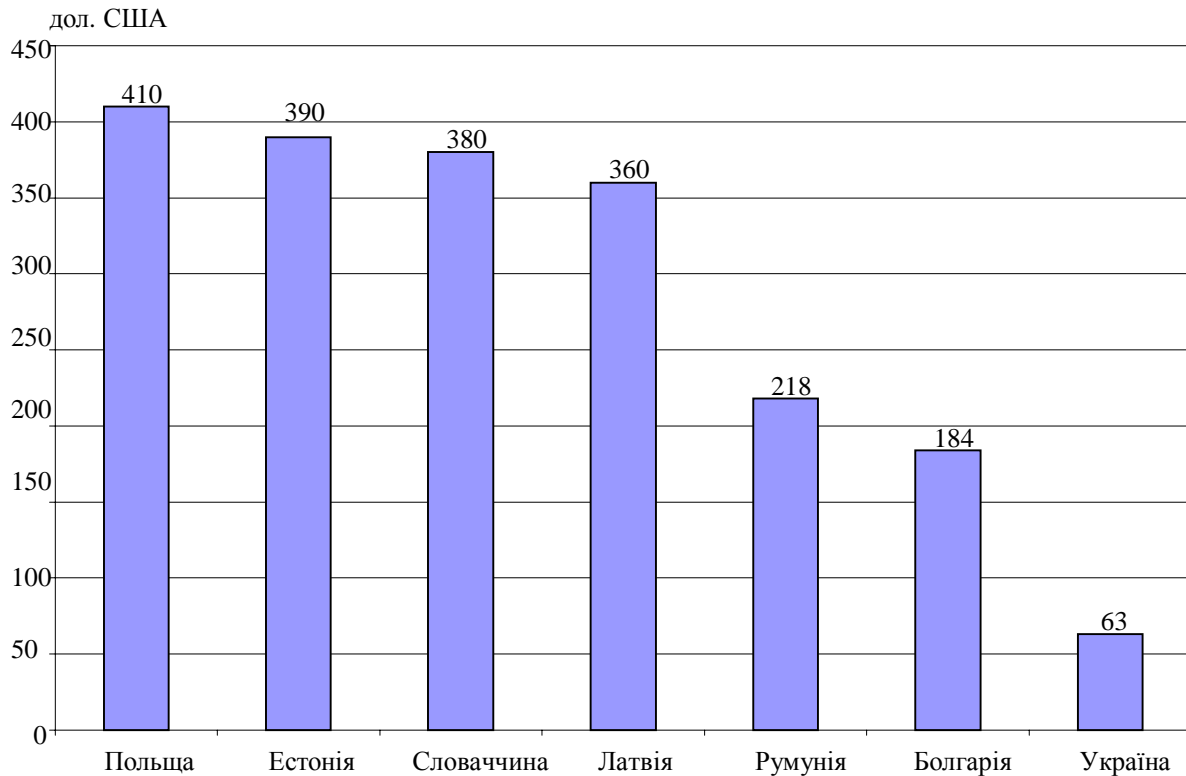
Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників. До 2012 р. в Україні рівень мінімальної заробітної плати зростав не тільки номінально, а й реально (рис. 2). Про це свідчить динаміка темпів росту заробітної плати відносно курсу долара. Наприкінці 2013 р. мінімальна заробітна плата досягла максимуму за всю історію України – 152,4 дол. США або 1218 грн. Однак, вже на кінець 2014 р. всі досягнення були зневілейовані за рахунок незмінного рівня мінімальної заробітної плати та зростання курсу долара практично в 1,5 рази. Це зумовило зниження розміру мінімальної заробітної плати в доларовому еквіваленті на 32,7%. Навіть при зростанні мінімального розміру заробітної плати у 2015 р. на 13,1%, рівень життя населення країни значно знизився за рахунок знецінення національної валюти. Так, у 2015 р. розмір мінімальної заробітної плати в доларовому еквіваленті зменшився на 38,5% і досягнув 63 дол. США. Як найголовніший вид соціальних гарантій у світі, сьогодні рівень мінімальної заробітної плати не забезпечує реальні потреби населення та гідні умови проживання.

Рис. 2. Динаміка темпів росту мінімальної заробітної плати в Україні за 2011-2015 рр.

Джерело: за даними Статистичного щорічника України за 2015 р.

Як видно із рис. 3, Україна за розміром мінімальної заробітної плати значно відстає від країн Європи. У Європейському союзі найнижчий рівень мінімальної заробітної плати у Болгарії – 184 дол. США, тоді як найвищий у Польщі – 410 дол. США. Відповідно мінімальна заробітна плата українців у 3 рази менша від найнижчої в Європейському союзі і в майже 7 разів нижча від найвищої. Зрозуміло, що розмір мінімальної заробітної плати прямопропорційно пов'язаний з рівнем розвитку економіки країни. На жаль, Україні не вдається провести економічні реформи та налагодити суттєвий товарообіг з країнами ЄС. Корупція, окупація частини території та військові дії, неналежна увага влади до міцності національної грошової одиниці вкрай негативно впливають на економічні показники, звідси й на курс гривні та розмір мінімальної заробітної плати в доларах США.

Рис. 3. Динаміка розміру мінімальної заробітної плати серед європейських країн у 2015 р.

Джерело: сформовано автором [6]

Важливою складовою рівня та якості життя населення є оцінка ринку праці. За період 2011-2015 рр. частка економічно активного населення працездатного віку має тенденцію до зростання (табл. 3). Причиною такого зростання є збільшення пенсійного віку, зокрема для жінок 55-60 років (страховий стаж 30 років), для чоловіків 60 років (страховий стаж 35 років). Зниження рівня життя населення України супроводжується зростанням безробіття протягом 2014-2015 рр. Потреба в робочій силі у 2015 р. складає 25,9 тис. осіб, що на 56,3% менше порівняно із 2011 р.

Аналіз демографічної ситуації в Україні показав, що від'ємне сальдо природного приросту населення залишається однією з основних причин зменшення населення країни. Високий рівень смертності в Україні зумовлений поширеністю інфекційних захворювань, надмірним рівнем фізичного, емоційного навантаження та вживання алкоголю, паління, а також воєнними подіями на сході країни.

Таблиця 3

Основні показники рівня та якості життя населення України

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2011 р., %
Ринок праці						
Частка економічно активного населення працездатного віку, %	91,8	92,6	93,2	95,6	96,1	x
Чисельність безробітних, тис. осіб	1732,7	1657,2	1576,5	1847,6	1654,7	95,5
Рівень безробіття, %	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	x
Потреба в робочій силі, тис. осіб	59,3	48,6	47,5	35,3	25,9	43,7
Демографічна ситуація						
Природний приріст (скорочення) населення, тис.	-162,0	-142,4	-158,7	-166,4	-183,0	x
Міграційний приріст (скорочення) населення, осіб	17096	61844	31913	22592	14233	83,3
Середній рівень життя населення, років	71,0	71,2	71,4	71,4	71,4	100,6
Соціальне забезпечення						
Прожитковий мінімум на одну особу, грн.	953	1095	1176	1218	1378	144,6
Середній рівень допомоги по безробіттю, грн.	906,1	988,0	1087,0	1185,0	1516,0	167,3
Середній розмір місячної пенсії, грн.	1151,9	1253,3	1470,7	1526,1	1581,5	137,3
Частка населення із доходами, нижчими прожиткового мінімуму, %	13,7	14,1	13,4	14,3	11,1	x
Освіта та охорона здоров'я						
Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами III ступеня, тис. осіб	215	329	304	247	230	107,0
Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації	345	334	325	277	288	83,5
Кількість студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації в розрахунку на 10000 населення, тис. осіб	428	401	380	335	322	75,2
Кількість лікарняних закладів, тис.	2,5	2,4	2,2	1,8	1,8	72,0
Кількість лікарів (усіх спеціальностей) на 10 тис. населення	49,3	47,9	48,0	43,5	43,7	88,6

Джерело: за даними Статистичного щорічника України за 2015 р.

Прожитковий мінімум як базовий соціальний стандарт протягом 2011-2015 рр. постійно зростає. Однак, його розмір майже забезпечує первинні потреби людини та практично ігнорує соціальні потреби, які є невід'ємною складовою гідного життя. Така ситуація спостерігається і з середнім розміром

місячної пенсії. Це свідчить про те, що система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні не відповідає європейським стандартам. Відповідно до вимог Європейської соціальної хартії мінімальна заробітна плата повинна становити не менше ніж 2,5 прожиткового мінімуму.

Аналізуючи сучасний стан системи освіти та охорони здоров'я як складових оцінки рівня та якості життя населення, слід відмітити зменшення кількості студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації в розрахунку на 10000 населення на 24,8%, що зумовлено низькою народжуваністю дітей та популяризацією отримання освіти за кордоном. Необхідно зауважити й про негативну тенденцію щодо зменшення кількості навчальних закладів III-IV рівнів акредитації за 2011-2015 рр. на 16,5%. В результаті скорочення кількості лікарняних закладів на 28%, спостерігаємо й зменшення потреби у лікарях усіх спеціальностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, причинами зниження рівня життя населення України є, по-перше, знецінення національної валюти; по-друге, втрата заощаджень через кризу у банківській системі України або їх істотне знецінення; по-третє, зростання комунальних платежів та вартості товарів (послуг) як імпортного, так і вітчизняного виробництва; по-четверте, введення оподаткування та обмеження розміру пенсій; по-п'яте, збройний конфлікт на сході країни.

Підвищення рівня та якості життя населення передусім пов'язано із економічним розвитком країни. Тому для зростання ВВП на душу населення слід стимулювати розвиток виробництва вітчизняної продукції згідно європейських стандартів, звідси і зростання кількості нових робочих місць. Україна не повинна бути джерелом експорту сировинних ресурсів, слід робити акцент на переробці сировини і експорті готової продукції. Зростання економічного розвитку країни вплине і на підвищення соціальних стандартів життя – рівня прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, середньомісячної пенсії, що дозволить забезпечувати не тільки фізіологічні, а й вторинні потреби людей.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть в удосконаленні методологічного забезпечення оцінки рівня та якості життя, пошуку та обґрунтуванні напрямів соціально-економічного розвитку, розробці та імплементації соціальних програм в Україні.

Література

1. Проблеми відродження сільського господарства / М.П. Сахацький. – К.: Ін-т аграрної економіки, 2000. – 304 с.

2. Кравченко Н.В. Проблеми підвищення якості життя населення в сучасних умовах / Н.В. Кравченко // Механізми підвищення ефективності правління функціонуванням регіональної економіки: зб. наук. пр. ДонДУУ. Серія «Економіка». – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – Вип. 147. – С. 370–377.

3. Як змінилися позиції України в світових рейтингах 2015 року? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2016/01/29/infografika/ekonomika/yak-zminylysyapozycziyi-ukrayiny-v-svitovykh-rejtynhax-2015-roku>

4. МВФ: Україна ще не виконала всі умови для нового траншу // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/news/1424241-mvf-ukrayina-shche-ne-vikonala-vsi-umovi-dlya-novogo-transhu>.

5. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України: За ред. І.М. Жук. – Київ, 2016. – 575 с.

6. Мінімальна заробітна плата серед країн світу та в Україні (динаміка та географія 2005-2015 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/minimalna-zarobitna-plata-sered-krayin-svitu-ta-v-ukrayini-dynamika-ta-geografiya-2005-2015-rr>.

АННОТАЦІЯ

Найда І.С., Найда А.В. Современное состояние уровня и качества жизни населения в Украине

В статье определены основные факторы, влияющие на формирование уровня и качества жизни населения. Осуществлена оценка уровня и качества жизни населения в Украине с использованием системы показателей, характеризующих экономическое положение, рынок труда, демографическую ситуацию, социальное обеспечение, образование и здравоохранение. Проведен анализ динамики изменений заработной платы в долларовом и гривневом эквивалентах. Определены причины снижения жизненного уровня населения. Предложены направления по повышению уровня и качества жизни населения Украины.

Ключевые слова: *уровень жизни, качество жизни, прожиточный минимум, минимальная заработная плата, уровень безработицы, социальное обеспечение.*

SUMMARY

Naida I., Naida A. The current state of life level and quality of the population in Ukraine

In the article the main factors influencing the formation of life level and quality of the population are identified. The life level and quality of the population in Ukraine using the system of indicators characterizing the economic situation, labour market, demographic situation, social security, education and health is assessed. The dynamics of wages changes in dollar and hryvnia equivalents are analysed. The causes of the decline in the living standards of the population are determined. The directions to improve the level and quality of life of the population of Ukraine are proposed.

Key words: *level of life, quality of life, cost of living, minimum wage, unemployment, social security.*